
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.7>

В. Г. Павлов

кандидат юридичних наук,
суддя Новозаводського районного суду міста Чернігова

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

В статті з'ясовано спільні та відмінні підходи у виборі засобів індивідуалізації покарання та меж суддівського розсуду при призначення покарання в Україні та Республіці Польща на підставі аналізу підходів щодо втілення принципу індивідуалізації покарання в кримінальному законодавстві (синхронне та діахронне порівняння), з урахуванням конституційного визначення кримінально-правового принципу в обох країнах, доктринальних підходів та судової практики. Наведено стислий огляд позицій науковців щодо розуміння принципу індивідуальної кримінальної відповідальності та його значення для подальшої диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання. Зазначено, що зважаючи на те, що за значенням лексеми «особиста», «персональна», «індивідуальна» передають схожий (тотожний) зміст, а саме та, яка стосується окремої особи, їх використання при розкритті сутності принципу є прийнятним (допустим). Водночас правильніше все ж таки вести мову про принцип індивідуальної кримінальної відповідальності, оскільки в ст. 61 Конституції України вказано, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Установлено, що в кримінально-правових доктринах обох порівнюваних країн принцип індивідуалізації покарання трактується як вимога до суду враховувати характер і ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, мотиви і цілі вчиненого, особистість винного, характер і розмір заподіяної шкоди, обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання, думку потерпілого у справах приватного обвинувачення і мотивувати обрання покарання у вирок. В рамках розкриття предмета дослідження проаналізовано приписи кримінального закону, в яких втілюється принцип індивідуалізації покарання та інших заходів кримінально-правового характеру за КК Республіки Польщі. Проаналізовано також новели кримінального закону Республіки Польщі, спрямовані на формалізацію директив призначення покарання конкретній особі, зокрема введення окремих структурних частин статті, в яких міститься перелік обставин, що обтяжують та пом'якшують покарання, які набувають чинності 1 жовтня 2023 року.

Ключові слова: принцип, індивідуалізація покарання, обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання, суддівський розсуд.

Актуальність теми. Впродовж останніх років здійснюється розробка проекту нового КК України, одним з концептуальних питань якого є забезпечення максимально допустимо широкого і, водночас, диференційованого пере-

ліку не лише покарань, а й інших заходів кримінально-правового характеру, що підлягають застосуванню до особи у зв'язку із вчиненням нею злочину, оскільки на сьогодні не вирішена проблема уніфікації підходів до законодавчої

регламентації, гуманізації та диференціації відповідальності не лише за злочини, але й за інші публічні правопорушення, зокрема, проступки та адміністративні правопорушення [1]. Серед причин, що обумовили реформування кримінального законодавства згадується й те, що чинні закони про відповідальність за публічні правопорушення не повною мірою відповідають міжнародно-правовим зобов'язанням України як в частині визначення кола діянь, за які в них має бути встановлена відповідальність, так і в частині забезпечення гарантій прав людини і основоположних свобод щодо осіб, які до такої відповідальності притягуються (гарантії ст. 6 ЄКПЛ для осіб, які притягуються до відповідальності на основі КУпАП, встановлення «права на надію» для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, та ін). Україна визнана кандидатом на вступ до Європейського Союзу, що потребує оцінювання результатів впровадження в українське кримінальне законодавство основних принципів правового забезпечення реалізації прав людини, визнаних європейською спільнотою, із їх належною кримінально-правовою охороною [2, с. 118].

В проекті КК України можна виділити засади застосування заходів кримінально-правового характеру, які доречно визнати відповідними принципами. Так, мова йде про ті принципи кримінального кодексу та його застосування, які наведені в Розділі 1.2, а саме: *пропорційності*, згідно з яким кримінально-правові засоби встановлюються відповідно до ступеня тяжкості кримінального правопорушення (диференціація) та застосовуються з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення й особи винного (індивідуалізація); *індивідуальності*, суть якого полягає в тому, що кримінально-правові засоби, що застосовуються до особи, мають індивідуальний характер, не допускаються колективна відповідальність і відповідальність особи за діяння іншої особи. По суті мова йде про диференціацію засобів кримінально-правового характеру на законодавчому рівні та індивідуалізацію покарання. А враховуючи те, що за статтею 3.1.3. Кримінальна відпові-

дальність проекту КК кримінальною відповідальністю є кримінально-правові засоби, передбачені пунктами 1–5 частини 1 статті 3.1.2 цього Кодексу, які підлягають застосуванню до особи, засудженої за вчинення кримінального правопорушення, а також судимість, стає зрозуміло, що мова йде фактично про диференціацію кримінальної відповідальності в звичному розумінні. На реалізацію принципу індивідуалізації покарання спрямовані і загальні правила призначення покарань (Стаття 3.3.1 проекту), де зазначено, що суд урахує: 1) особливості конкретного кримінального правопорушення, 2) особу винного, 3) кількість ознак, які підвищують ступінь тяжкості злочину, 4) обставини, які пом'якшують покарання за злочин та проступок (стаття 3.3.2 цього Кодексу) або обтяжують покарання (стаття 3.3.3 цього Кодексу), 5) ризики вчинення нового кримінального правопорушення та інші обставини, установлені органом пробації у досудовій доповіді (при призначенні покарання за злочин). Як бачимо перелік таких обставин розширений, у порівнянні з чинним КК за рахунок п.3 та п.5. Також проект передбачає не тільки загальні правила призначення покарання, але й новелу – спеціальну норму (стаття 3.5.3.) про загальні правила застосування засобів пробації, в якій закладено підвалини для індивідуалізації їх застосування, з урахуванням: 1) особливостей конкретного вчиненого злочину; 2) особи засудженого; 3) ризиків вчинення особою нового злочину та інших обставин, установлених органом пробації. Проектом передбачено, що вибір конкретних засобів безпеки (обмежувальних засобів, примусової психіатричної допомоги) також має здійснюватися на підставі загальних правил застосування засобів безпеки (стаття 3.6.2) до особи, з урахуванням: 1) ступеня тяжкості й характеру вчиненого нею діяння та 2) відомостей про таку особу. Отже аналіз проекту дозволяє говорити про те, що принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності через її легальне тлумачення як сукупності заходів кримінально-правового характеру є тотожним із поняттям індивідуалізація заходів кримінально-правового характеру

та родовим поняттям щодо таких принципів як індивідуалізація покарання, індивідуалізація заходів пробації та індивідуалізація засобів безпеки (окремих).

Певні норми проекту КК є новелами, а тому, крім теоретичного осмислення, на порядок денний стане питання їх практичного застосування в майбутньому. Одним з ймовірних кроків запобігти проблемам в правозастосовній діяльності може бути урахування позитивного досвіду застосування тих чи інших засобів кримінально-правового характеру в інших країнах, зокрема в країнах Європейського Союзу. Предметом такого аналізу можуть бути розуміння принципу індивідуалізації покарання, засоби індивідуалізації покарання та межі суддівського розсуду при їх призначенні. Вибір кримінального законодавства та доктрини Республіки Польщі як об'єкта компаративного аналізу обумовлений зокрема близькістю принципів романо-германської правової системи до якої відносяться і Україна і Польща, і які прагнуть гармонізувати національні правові системи з нормами міжнародного права та права Європейського Союзу. В той же час Республіка Польща на сьогодні вже є членом ЄС, а тому крокує попереду України в цих питаннях, тому аналіз досвіду підходів польського законодавця щодо регламентації індивідуалізації покарання та інших заходів кримінально-правового характеру може бути цінним як з гносеологічного аспекту, так і з утилітарного – при удосконаленні національного кримінального законодавства та практики його застосування, що є «особливо важливим для України в контексті поступової інтеграції в Євросоюз» [3, с. 6]. Більш того, з метою посилення кримінально-правової охорони біженців з України в 2022 році навіть обговорювалося доцільність доповнення Кримінального кодексу Польщі статтею 61а, відповідно до якої суди повинні застосовувати більш високі міри покарання за конкретні злочини до осіб, які вчинили їх під час збройного конфлікту на території України, зокрема за незаконне позбавлення волі, готування до торгівлі людьми, вимагання боргів, застосування насильства з метою перешкоджання користуванню займаним при-

міщенням [4]. При цьому використання практики призначення покарання у зарубіжних країнах обмежується цитуванням положень іноземного законодавства, що є недостатнім для визначення меж імплементації його положень до національного законодавства. Вищевикладене зумовлює необхідність наукового осмислення та детального теоретичного дослідження природи і змісту загальних засад призначення покарання, встановлення меж урахування певних критеріїв при призначенні покарання [5, с. 4].

Мета статті – з'ясувати спільні та відмінні підходи у виборі засобів індивідуалізації покарання та меж суддівського розсуду при призначенні покарання в Україні та Республіці Польща на підставі аналізу підходів щодо втілення принципу індивідуалізації покарання в кримінальному законодавстві України та Республіки Польщі (синхронне та діахронне порівняння), з урахуванням конституційного визначення кримінально-правового принципу в обох країнах, доктринальних підходів та судової практики.

Аналіз стану наукової розробки. Питанням вивчення досвіду інших країн у сфері регламентації засад призначення покарання присвячено праці вітчизняних науковців, зокрема Р. Бабанлі, І. Давидович, О. Дудорова, В. Полтавець, Є. Полянського, А. Савченко, Т. Сахарук, Н. Сторчак, В. Тулякова, М. Хавронюка та ін. Компаративний аналіз саме кримінального законодавства Польщі розглядалась такими вітчизняними науковцями, як Т. Сахарук, М. Хавронюк, Р. Бабанлі, К. Полінкевич (призначення покарання за незакінчений злочин), Ю. Шинкарьов (індивідуалізація покарання для осіб, які вчинили правопорушення у стані обмеженої осудності), О. Винарчик (за КК Польщі 1932 р.), Р. Орловський (призначення покарання співучасникам злочину). Водночас зважаючи на динамізм кримінального законодавства не тільки України, але й Республіки Польщі, зокрема і в питаннях загальних засад призначення покарання, питання це потребує синхронного компаративного аналізу.

Зазначимо, що індивідуалізація покарання практично не виступає об'єктом

порівняльно-правових досліджень польських колеґ правників, оскільки вони при проведенні компаративних досліджень звертаються до аналізу кримінального права та законодавства країн ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. М. Хавронюк звертає увагу, що «у тій чи іншій мірі про кримінально-правові принципи згадується в усіх конституціях європейських держав, за винятком Союзної конституції Швейцарії» і «найчастіше в названих конституціях йдеться про принципи законності, ультраактивності і ретроактивності кримінального закону» [6, с. 76]. В Конституції Польщі, крім того, міститься припис щодо притягнення до кримінальної відповідальності тільки тієї особи, яка вчинила діяння, заборонене під загрозою покарання законом, що діє під час вчинення діяння (ст. 42) [7].

Як зазначає В. Полтавець, в теорії кримінального права не склалося єдиної позиції щодо розуміння змісту принципу індивідуалізації покарання та його співвідношення з принципом індивідуалізації відповідальності [8, с. 15–16]. В вітчизняній кримінально-правовій доктрині також зустрічаються різні підходи щодо позначення цих принципів. Принцип індивідуального характеру відповідальності, що базується на ст. 61 Конституції України інколи іменують ще принципом особистого характеру відповідальності або особистої відповідальності [9, с. 9–10]. Так, принцип особистої відповідальності виокремлював М. Коржанський, П. Фріс (називає його принцип відповідальності за власні діяння), В. Гацелюк (згадує цей принцип як принцип персональної відповідальності). М. Хавронюк зазначає, що в Конституції України наразі визначено і в КК відображено принцип *індивідуального характеру* юридичної відповідальності (ч. 2 ст. 61 Конституції, ч. 2 ст. 11, ст. ст. 29,30 КК), в подальшому називаючи його вже принципом *особистого* характеру кримінальної відповідальності [10, с. 69, 71]. При цьому, як і автори класичного підручника з кримінального права, розрізняє власне принцип особистого характеру відповідальності та принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання [11, с. 15, 10, с. 71]. М. Панов до основних

і найбільш важливих галузевих принципів кримінального права відносив принципи особистого та винного характеру відповідальності та диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання [12, с. 12]. Видається, що зважаючи на те, що за значенням лексеми «особиста», «персональна», «індивідуальна» передають схожий (тотожний) зміст, а саме та, яка стосується окремої особи, їх використання при розкритті сутності принципу є прийнятним (допустим). Водночас правильніше все ж таки використовувати термін «індивідуальна», оскільки в ст. 61 Конституції України вказано, що юридична відповідальність особи має *індивідуальний* характер. Сам принцип індивідуалізації покарання трактується як вимога до суду враховувати характер і ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, мотиви і цілі вчиненого, особистість винного, характер і розмір заподіяної шкоди, обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання, думку потерпілого у справах приватного обвинувачення і мотивувати обрання покарання у вирок [10, с. 71], тобто призначення покарання з урахуванням іманентних аспектів окремого кримінального правопорушення та властивостей особи кримінального правопорушника.

Польські науковці також звертали увагу на важливості тлумачення принципу індивідуалізації покарання, оскільки прийнята в Кримінальному кодексі норма про директиви призначення покарання мала досить загальний характер (до змін, внесених в 2023 році). Це актуалізувало питання тлумачення принципу індивідуалізації покарання і кола обставин, які мали враховуватися в індивідуальному акті призначення покарання. Як і в Україні, в Польщі відбувається реформування кримінального законодавства, саме тому ми маємо виходити із урахування цього факту і зважати, що об'єктом порівняльного аналізу буде і чинна редакція статей, які містять директиви щодо призначення покарання і інших заходів кримінально-правового характеру, а також і зміни до них, які мають набути чинності 1 жовтня 2023 року. Це, з одного боку, ускладнює аналіз, а з іншого дозволяє розглянути цей процес як динамічний

і таким чином провести не тільки синхронне, але й діахронне порівняння.

В *КК Республіки Польщі* засади індивідуалізації покарання, як і інших заходів кримінально-правового характеру¹ визначено в ряді статей розділу VI «Принципи призначення покарання та заходи (види) покарання». Так, в ст. 53 визначено наступне:

§ 1. Суд призначає покарання на свій розсуд у межах, передбачених законом, дбаючи про те, щоб його заповідання не перевищувало ступеня вини, беручи до уваги ступінь суспільної шкідливості діяння та враховуючи превентивні та виховні цілі, які мають бути досягнуті стосовно засудженого, а також потреби у сфері формування правової свідомості суспільства.

§ 2. Призначаючи покарання, суд бере до уваги, зокрема, мотивацію та поведінку винного, особливо у випадку злочину на шкоду безпорадній особі за віком або станом здоров'я, яка вчиняє злочин разом з неповнолітнім, вид і ступінь порушення винним обов'язків, вид і ступінь негативних наслідків злочину, особливості особи, спосіб життя до вчинення злочину та поведінку після його вчинення, і зокрема намагання відшкодувати шкоду чи відновити соціальну справедливість в іншій формі, а також поведінку потерпілої сторони.

§ 3. Призначаючи покарання, суд також бере до уваги позитивні результати посередництва між потерпілим і злочинцем або угоду, досягнуту між ними під час провадження перед судом чи прокурором [13].

Ці директиви щодо призначення покарання в теорії кримінального права Польщі поділяються на загальні (§ 1) та спеціальні (§ 2) [14, с. 380]. До загальних належать: ступінь вини, ступінь суспільної шкідливості, цілі покарання з точки зору

формування правосвідомості суспільства, а також превентивні та виховні цілі щодо засудженого. Співмірним же і справедливим покаранням вважають лише покарання, призначене з урахуванням усіх приписів закону про покарання, а також усіх обтяжуючих і пом'якшуючих обставин [15, с. 83–88]. Однак окремі загальні директиви не завжди повинні братися до уваги в однакої мірі однаковою мірою [16, с. 151]. Той факт, що кожна директива по-різному впливає на покарання конкретного правопорушника, дає можливість *індивідуалізувати покарання* [17, с. 39]. Індивідуалізація покарання поряд з такими принципами як суддівський розсуд та змістовність покарання визнаються загальними принципами призначення покарання або керівними засадами призначення покарання [18, с. 173].

Інші науковці вказують, що першої групи належать обставини, що розвивають директиву пропорційності покарання ступеню суспільної шкідливості, а до другої – обставини, що конкретизують специфічну превентивну директиву. Перелік обставин у ч. 2 ст. 53 *КК* не є закритим, оскільки законодавець використав термін «зокрема». Таким чином, суд може взяти до уваги й інші обставини, які, на його думку, мають істотне значення для призначення покарання у конкретній справі [18]. До них не належать ті, що належать до складу кримінального правопорушення.

Ще донедавна польський законодавець не уточнював, які з обставин, перелічених у ч. 2 ст. 53 *КК*, є обтяжуючими, а які – пом'якшуючими. На це впливали обставини конкретної справи. Лише вчинення діяння спільно з неповнолітнім та попередня судимість завжди визнавались обтяжуючими обставинами, як і вчинення діяння в стані алкогольного сп'яніння [19, с. 448].

Польський законодавець, як правило, прямо не вказує на пріоритетність тієї чи іншої директив. Яка з них матиме перевагу в разі їх конкуренції щодо конкретного правопорушника, також залишається на розсуд суду. Загальний обов'язок обґрунтовувати судові рішення впливає з положень Кримінально-процесуального кодексу, зокрема, ст. 99, ст. 423, ст. 424

¹ Заходами впливу є (ст. 39): позбавлення публічних прав; заборона обіймати певну посаду, займатися певною професією або здійснювати певну господарську діяльність; заборона займатися діяльністю, пов'язаною з вихованням, лікуванням, навчанням або доглядом за неповнолітніми; заборона перебування в певному середовищі чи місці, контакту з певними особами, наближення до певних осіб або залишення певного місця проживання без дозволу суду; заборона відвідувати масові заходи, центри азартних ігор та брати участь в азартних іграх; зобов'язання тимчасово звільнити приміщення, яке займає спільно з потерпілою стороною; заборона керувати транспортним засобом; грошове стягнення; оприлюднення судового рішення, компенсаційні заходи (зобов'язання відшкодувати шкоду, грошове відшкодування та реституція) та конфіскація.

Кримінального процесуального кодексу [20], які вимагають, що обґрунтування повинно містити стислі вказівки на те, які факти суд визнав доведеними, а які – ні, на які докази покладався недоведеними, на які докази він покладався і чому не прийняв докази протилежного та пояснення правової основи судового рішення. Крім того, в мотивувальній частині вироку мають бути викладені обставини, які суд взяв до уваги при винесенні вироку, зокрема, застосування покарання, застосування надзвичайного пом'якшення покарання, запобіжних заходів та інших положень гарантії та інші рішення, включені до вироку.

На втілення принципу індивідуалізації покарання та інших заходів кримінально-правового характеру спрямовані й наступні положення закону: обставини, що впливають на стягнення, враховуються лише щодо особи, якої вони стосуються (ст. 55); принцип індивідуалізації стягнення застосовується *mutatis mutandis* до призначення інших заходів, передбачених цим Кодексом, за винятком зобов'язання відшкодувати шкоду, заподіяну правопорушенням, покарання у виді обмеження волі у вигляді зобов'язання, передбачені ст. 34 (§ 1а абзац 1), не призначається, якщо стан здоров'я обвинуваченого або його майно та особистий стан виправдовують переконання, що обвинувачений не виконає цього обов'язку (§ 2а ст. 58); суд також може застосувати надзвичайну поблажливість в особливо виправданих випадках, коли навіть найнижче покарання, передбачене за злочин, було б непропорційно суворим, зокрема: 1) якщо потерпілий примирився зі злочинцем, і сторони домовились про спосіб відшкодування шкоди, 2) через ставлення винуватця, особливо коли він доклав зусиль, щоб виправити шкоду або запобігти їй, 3) якщо винному в неумисному злочині або його найближчим особам у зв'язку з вчиненням злочином завдано тяжкої шкоди (§ 2 ст. 60).

Фактично стаття 55 КК Польщі відсилає до конституційних принципів верховенства права, які мають особливе значення для кримінальної відповідальності та виміру покарання. Це: принцип рівності перед законом, який зобов'язує при-

значати однакові покарання за однакових обставин, та принцип людської гідності, який вимагає, щоб з кожною людиною поводитися «відповідно до його індивідуальної цінності» [21, с. 151]. Також прийнято вважати, що принцип індивідуалізації доповнює принципи відповідальності співучасників злочину, які містяться у статтях 20 та 21 § 1 Кримінального кодексу [22, с. 508]. Зокрема, в § 1 ст. 21 КК Польщі, де йдеться про те, що обставини, що *виключають* або *пом'якшують* чи *обтяжують* кримінальну відповідальність враховуються лише щодо особи, якої вони стосуються. В § 2 ст. 21 визначаються засади покарання співучасників злочину, суть яких зводиться до наступного: якщо особиста обставина, що стосується винного, яка впливає навіть на більш суворе покарання, є характеристикою злочинного діяння, то співучасник підлягає кримінальній відповідальності, передбаченій за це злочинне діяння, якщо він або вона усвідомлював цю обставину, навіть якщо вона його не стосувалася. Коли діяння вчиняється кількома виконавцями, міра кримінальної відповідальності кожного з них оцінюється судом окремо, з урахуванням вказівок щодо призначення покарання [23, с. 185].

Звертаємо увагу, що після внесення змін до цієї статті (з 1.10.2023 р.) вона викладена в наступній редакції: § 1. суд призначає покарання на свій розсуд у межах, передбачених законом, з урахуванням ступеня суспільної шкідливості вчиненого, обставин, що *обтяжують* та *пом'якшують* покарання, цілей покарання з точки зору соціального впливу, а також превентивних цілей, на досягнення яких воно спрямоване по відношенню до засудженого. Суворість покарання не може перевищувати ступеня вини [24]. Порівняння цих редакцій статей свідчить про розширення переліку факторів, які мають братися судом до уваги при призначенні покарання, як і інших засобів кримінального характеру за рахунок визнання на законодавчому рівні такими обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання з одночасною відмовою від такого елемента як достатність покарання для досягнення виховної цілі.

Задля уточнення вказаних в § 2 ст. 53 КК Польщі факторів, що впливають на визначення меж покарання, польський законодавець після тривалих дискусій фахівців, все ж таки доповнив ст. 53 КК Польщі переліком обставин, які обтяжують та пом'якшують покарання в § 2a та § 2b². Це стало новелою кримінального закону Польщі, оскільки раніше він не містив вичерпного переліку обтяжуючих та пом'якшуючих обставин. Визначення цих обставин здійснювалося в межах судового розсуду і суд в вирокі мав зазначити на врахування певних з цих обставин при визначенні застосування конкретної міри покарання, посилаючись на ст. 21 КК Польщі. Окремі судді запровадження встановленого законом переліку обставин, що впливають на покарання – обтяжуючих чи пом'якшуючих, як однієї з директив призначення покарання, розцінюють як обмеження їх свободи прийняття рішень, фактично звуження дискреційних повноважень [25].

Отже, обставинами, що обтяжують покарання наразі визнаються: (1) наявність судимості за умисний або неумисний злочин; (2) з використанням безпорадного стану, інвалідності, хвороби або похилого віку потерпілого віком потерпілого; (3) дії, що призводять до приниження чи страждань потерпілого; (4) вчинення умисного злочину; (5) вчинення злочину з мотивів, що заслуговують на особливий осуд; (6) вчинення злочину з мотивів ненависті за ознаками національної, етнічної, расової, політичної або релігійної приналежності потерпілого, або релігійної належності потерпілого або через його нерелігійність; (7) вчинення злочину з особливою жорстокістю; (8) вчинення злочину в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, якщо цей стан був чинником, що спричинив вчинення правопорушення або істотного посилення його наслідків; (9) вчинення злочину у співучасті з неповнолітнім або з використанням його участі.

Окремі з новел вже критикуються з огляду на можливість їх різного тлумачення, як от, похилий вік злочинця, дове-

дення до страждань потерпілої сторони, припущення щодо злочинів на ґрунті ненависті, вчинення злочину внаслідок виключної ситуації, що на думку суддів може викликати хаос в правозастосуванні. Видається, що подібна позиція є в більшій мірі емоційною, оскільки окремі з цих обставин, зокрема «похилий вік», «на ґрунті ненависті» використовуються в практиці польських судів не перший рік [26; 27].

В § 2b пом'якшуючими обставинами визнані наступні: (1) вчинення правопорушення внаслідок мотивації, яка заслуговує на увагу; (2) вчинення злочину під впливом гніву, страху або хвилювання, обставинами інциденту; (3) вчинення правопорушення у зв'язку з надзвичайною ситуацією, правильній оцінці якої істотно перешкождали особисті обставини, обсяг знань або життєвий досвід правопорушника; (4) вжиття заходів для запобігання шкоді або травмам, внаслідок правопорушення, або обмеження її розміру; (5) примирення з потерпілим; (6) відшкодування шкоди, завданої правопорушенням, або відшкодування збитків, заподіяних внаслідок правопорушення; (7) вчинення правопорушення за значного сприяння потерпілого; (8) добровільне повідомлення про вчинене ним правопорушення органу, уповноваженому здійснювати кримінальне переслідування уповноваженому здійснювати кримінальне переслідування.

Аналіз окремих вироків засвідчив, що польські судді детально обґрунтовують (оцінюють) так звані загальні директиви щодо призначення покарання (ступінь вини, ступінь суспільної шкідливості, цілі покарання з точки зору формування правосвідомості суспільства, а також превентивні цілі щодо засудженого). В загальному виді описуються обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, як от «при призначенні покарання на користь обвинуваченого були враховані відсутність попередніх судимостей, похилий вік і каюття, яке він продемонстрував під час судового розгляду. Обтяжуючою обставиною залишилося порушення правила тверезості» [28] або «покарання у вигляді 6 місяців позбавлення волі та 60 денних ставок

² Зміни до статті 53 набирають чинності з 1.10.2023 р.

штрафу є адекватними ступеню вини обвинуваченого та ступеню суспільної шкідливості його діяння, а також враховують, як обтяжуючі обставини: наявність судимості за аналогічне діяння, перевищення встановленого законом порогу тверезості більш ніж у чотири рази, створення конкретного ризику для безпеки дорожнього руху, як пом'якшуючі обставини: зізнання у вчиненні інкримінованого йому діяння та надання пояснень, що сприяють встановленню істини, заява про бажання добровільно з'явитися з повинною» [28]. З наведеного видно, що окремі з включених до КК Польщі обставин, що впливають на визначенні міри покарання, в тому чи іншому формулюванні вже давно використовуються в судовій практиці.

Висновки. Як бачимо зі вступом в силу директиви щодо визначення пом'якшуючих та обтяжуючих обставин в тексті закону загальні засади призначення покарання в частині його індивідуалізації стали більш формальними та наближеними до розуміння застосування подібних обставин в законі, доктрині та судовій практиці України. Ті зауваження і перестороги щодо єдиного розуміння обставин, що обтяжують та пом'якшують покарання, які висловлюються польськими правозастосовцями можуть бути поступово нівельовані інтенсивною роботою всіх зацікавлених сторін щодо узгодженого (єдиного) їх тлумачення і в кримінально-правовій доктрині і в судовій практиці. Україна має в цьому тривалий досвід, оскільки розробка цього питання проводилась впродовж багатьох років і на сьогодні вже вироблено певні єдине розуміння таких ознак і особливостей їх урахування при винесенні вироку в частині призначення покарання, що може стати в нагоді польським колегам. Більш того, аналіз проекту КК України в цій частині ще раз пересвідчує про слушність підходу щодо введення в текст КК розділу 1.4. Визначення термінів, в якому наводиться легальне тлумачення термінів тексту кримінального закону. Зокрема таких обставин як «сприяння розкриттю або розслідуванню кримінального правопорушення», «уразлива людина», «особливо уразлива людина», «мотив належності до певної соціальної групи» та ін.

В той же час перспективним є подальший аналіз кримінального законодавства Республіки Польща, зокрема підходу законодавця щодо підстав та механізму пом'якшення покарання, переваги якого є очевидними, у порівнянні з відповідними приписами в кримінальному законі України за рахунок більш чіткої регламентації меж такої заміни.

Список використаної літератури:

1. Концепція реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept>
2. Демідова Л.М. Синхронізація українського кримінального законодавства з хартією основних прав європейського союзу. *Вісник асоціації кримінального права*. 2022. № 2(18). С. 118–133.
3. Хавронюк М. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. *Право.ua*. № 1. 2017. С. 5–9.
4. Fala uchodźców to także zagrożenie handlem ludźmi, dlatego specustawa zmieni kodeks karny. URL: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/zaostrzenie-kar-za-sutenerstwo-streczycielstwo-zmiany-w,513932.html>
5. Сахарук Т. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 20 с.
6. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. К. : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
7. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>
8. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України: монографія / МВС України, Луганська академія внутрішніх справ ім. 10-річчя незалежності України. Луганськ : РВВ ЛАВС, 2005. 109 с.
9. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. Вид. 3-тє, перероб. та допов. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. К. : Юридична думка, 2004. 352 с.
10. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник /

- за заг. ред. М. І. Хавронюка. К. : Ваіте, 2014. 944 с.
11. Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доп. Х. : Право, 2010.
 12. Панов М. І. Принципи кримінального права та їх реалізація у кримінальному правотворенні. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності* : матеріали міжнар. наук. практ. конф., 8–9 жовтня 2015 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов та ін. Х. : Право, 2015. С. 11–18.
 13. Kodeks karny. U S T AWA z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>
 14. Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, red. J. Giezek, Warszawa 2012.
 15. Z. Sienkiewicz [w:] Kodeks karny. Komentarz, t. 1, Art. 1–116, O. Górniok i in., Gdańsk. Wydawnictwo ARCHE. 2005. S. 83–88.
 16. J. Giezek. Okoliczności wpływające na sędziowski wymiar kary, Wrocław 1989. S. 151–159.
 17. Magdalena Budyn-Kulik. Dyrektywy wymiaru kary w państwach członkowskich Unii Europejskiej. *Prawo w działaniu. Sprawy karne* 2017. T. 30. S. 37–139.
 18. M. Budyn-Kulik [w:] Kodeks karny. Komentarz, red. M. Mozgawa. Warszawa. Wolters Kluwe. 2021. 1180 s.
 19. T. Kaczmarek (red.), Decyzja sędziego w sprawie wymiaru kary i jej psychospołeczne uwarunkowania, Wrocław 1988, s. 84–87.
 20. Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>
 21. Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, [w:] *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997.
 22. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010.
 23. W. Wróbel [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, Komentarz do art. 1–116 k.k., red. A. Zoll, Warszawa 2012. S. 791–792.
 24. Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (Opracowano na podstawie: t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1138, 1726, 1855, 2339, 2600, z 2023 r. poz. 289, 403, 818, 852, 1234). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>
 25. Czytaj więcej na Prawo.pl. URL: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/bezwzgledne-dozywocie-jak-beda-orzekac-sedziowie,523066.html>
 26. II K 732/16 – wyrok z uzasadnieniem Sąd Rejonowy w Piotrkowie Trybunalskim z 2017. 07. 14. URL: [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/Ar.\\$002053\\$0020kodeksu\\$0020karnego/152515150001006_II_K_000732_2016_Uz_2017-07-14_002](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/Ar.$002053$0020kodeksu$0020karnego/152515150001006_II_K_000732_2016_Uz_2017-07-14_002)
 27. II AKa 53/18 – wyrok z uzasadnieniem Sąd Apelacyjny we Wrocławiu z 2018.04.11. URL: [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/Ar.\\$002053\\$0020kodeksu\\$0020karnego\\$0020przest\\$0119pstwo\\$0020z\\$0020nienawi\\$015bci/155000000001006_I](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/Ar.$002053$0020kodeksu$0020karnego$0020przest$0119pstwo$0020z$0020nienawi$015bci/155000000001006_I)
 28. VII K 131/16 – wyrok z uzasadnieniem Sąd Rejonowy w Piotrkowie Trybunalskim z 2016. 12.06. URL: [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/Ar.\\$002053\\$0020kodeksu\\$0020karnego/152515150003506_VII_K_000131_2016_Uz_2016-12-06_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/Ar.$002053$0020kodeksu$0020karnego/152515150003506_VII_K_000131_2016_Uz_2016-12-06_001)

Pavlov V. The circumstances affecting the punishment shall be taken into account only in relation to the person to whom they relate

The article identifies common and different approaches to the choice of means of individualization of punishment and the limits of judicial discretion in sentencing in Ukraine and the Republic of Poland based on the analysis of approaches to the implementation of the principle of individualization of punishment in the criminal legislation of Ukraine and the Republic of Poland (synchronous and diachronic comparison), with due regard for the constitutional definition of the criminal law principle in both countries, doctrinal approaches and case law. The author provides a brief overview of the positions of scholars on understanding the principle of individual criminal liability and its importance for its further differentiation and individualization of punishment. It is noted that given that the meaning of the lexemes "personal", "personal", "individual" conveys a similar (identical) meaning, namely, that which relates to an individual, their use in disclosing the essence of the principle is acceptable (permissible). At the same time, it is still more correct to use the term "individual", since Article 61 of the Constitution of Ukraine states that the legal responsibility of a person is of an individual.

The author establishes that in the criminal law doctrines of both countries under comparison, the principle of individualization of punishment is interpreted as a requirement for the court

to take into account the nature and severity of the criminal offense committed, the motives and objectives of the offense, the personality of the perpetrator, the nature and extent of the harm caused, the circumstances mitigating and aggravating the punishment, the opinion of the victim in private prosecution cases, and to motivate the punishment chosen in the verdict. Within the framework of the subject matter of the study, the author analyzes the provisions of criminal law which embody the principle of individualization of punishment and other criminal law measures under the Criminal Code of the Republic of Poland. In addition to the legislation, the author analyzes the modern approaches to individualization of punishment in the criminal law doctrine and court practice of this country. The author also analyzes the novelties of the criminal law aimed at formalizing the directives for sentencing a particular person, in particular, the introduction of certain structural parts of the article containing a list of aggravating and mitigating circumstances which will come into force on October 1, 2023.

Key words: *principle, individualization of punishment, circumstances aggravating or mitigating punishment, judicial discretion.*